

Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe

***Prof. Dr. Erman Artun**

Giriş

Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Eski Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ile Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımada'dır. Türkler; MS. 4. yüzyılda Batı Hun Türklerinin yerlerinden kopmaları ve Orta Avrupa'ya gelmeleri sonucunda yeni bir yurt kurarlar. Bu yerleşme aynı zamanda günümüz Avrupa dünyasının biçimlenmesine ve bugünkü coğrafi düzene girmesine etki eder. Hun Türkleri Ural ve Kafkasya bölgesinde Orta Avrupa, Adriyatik kıyıları ve Balkanlar'a uzanan geniş bir alanı kontrol ederler. Kuzeyden ve güneyden gelen Türkler 13.yüzyıl içinde Avrupa'da birleşir. Türk edebiyatının bu coğrafyada etkisi bu yıllara dayanır (Yıldırım,1998:3).

Bilinen eski çağlardan bu yana insanlar dünyada çeşitli uygarlıklar kurmuş, her ulus kendi tarihini oluşturmuştur. Yaşanılan coğrafi yer, komşuları, sosyal ve kültürel yapısı toplumların tarihlerini etkilemiştir. Türkler dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamakla birlikte ağırlıklı Orta Asya, Anadolu ve Balkanlar ekseninde bulunmuşlardır. Anadolu Balkanlar ekseninde Orta Asya'dan göçler sonunda oluşmuştur. Türklerin ana vatanı Orta Asya olmakla birlikte bu gün bu kavram değişmiş ve görevi Anadolu üstlenmiştir. Türkler tarihin genel akışı içinde Orta Asya'dan Anadolu'ya geçip Ortadoğu ve Anadolu'nun tarihini değiştirmiştir. Geçtikleri yerler gibi geldikleri Anadolu ve Balkanlarda insanlarla, coğrafya ile bütünleşmişler ve dost olarak yaşamışlardır. Gittikleri yerlerdeki kültürleri koruyarak oralara adalet, hoşgörü ve uygarlık götürmüşlerdir.

Tarihi süreçte Türklerin batıdaki en uç yerleşim alanları Balkanlar olmuştur. İlk Türk akınları Balkanlara, Hunlar tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kıpçaklarla devam etmiştir. Bu dönem Türk-Balkan halkları arasındaki dil, kültür etkileşimine dair bilgiler çok sınırlıdır. XIV. asrın sonlarından itibaren Balkanlara gelen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerindeki kültür ve dil açısından etkisi tartışılmazdır. Dolayısı ile bugünkü Balkanlarda Türk dilinin varlığı Osmanlı ile gerçekleşmiştir. Bugün Balkanlarda binlerce insan Türkçe konuşmakta ve Balkan dillerinde hala binlerce Türkçe kelime yaşamaktadır (Akt: Arslan; Kırbaç, 2007a:48-56).

Balkan yarımadası, bir coğrafya parçası olarak adını dahi Türkçe'den almış, Türk kültürüne beşik olmuş, Türk, Slav ve Germen kültürlerinin dönem dönem hakimiyet mücadelelerine sahne olmuş bir bölgedir. Bir coğrafi terim olarak Balkan "sıradağ" ya da "dağlık" anlamındadır. Halen coğrafya, tarihi coğrafya, siyasi ve kültürel coğrafya deyimi olarak kullanılmaktadır. Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımada'dır. Türkler; MS. 4. yüzyılda Batı Hun Türkleri'nin yerlerinden kopmaları ve Orta Avrupa'ya gelmeleri sonucunda yeni bir yurt kurarlar (Yıldırım,1998:8).

Balkan tarihi bilinen Türk tarihi kadar eskidir. XI. ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. Hunlardan itibaren çeşitli Kıpçak Türk boylarının yanı sıra Oğuz Türk boylarının da farklı zaman dilimlerinde bölgeye yerleşmeleri ve kültür katmanları oluşturmalarıyla belirlenmiş bir tarihtir (Özönder; 2001:203-209).

* Çukurova Üniversitesi Fen-Ed. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Erken dönem Osmanlı kaynakları fetih siyaseti çerçevesinde Anadolu'daki Türk unsurunun Balkanlara getirilip iskan edildiğini haber vermektedir. 14 yy. ve 15yy.da gerçekleştirildiği anlaşılan bu iskan hareketi özellikle erken dönemde zorunlu bir göçtür (Şahin, 2001:639).

Balkan yarımadasının dağlık oluşu kültür, dil ve geleneklerin çok farklı bir biçimde gelişmesine neden olmuştur. Balkanlar kendine özgü özellikler gösterir. Coğrafya toplumlar arası iletişimi güçleştirdiği için her bölge kendine özgü kültür, dil ve din gruplarının gelişmesine sahne olmuştur. Balkanlardaki karmaşık halk; kültür, dil, din mozayığında Osmanlı Türk kültürü birleştirici bir unsurdur. Balkanlar dini, kültürel karşıtlıklar yeridir. Balkanlara kök salarak yerleşen Türkler geleneklerini, göreneklerini ve dinlerini koruyarak yaşamışlardır.

1. Balkanlarda Türkçenin Gelişim Süreci

a. Osmanlı Öncesi Balkanlarda Türkçe

Hunlar, Balkanlara gelen ilk Türklerdir. M.S. 380 yıllarında Hunlar, Tuna Nehrine gelmişlerdir. Bu durum Roma İmparatorluğunun batı ve doğu şeklinde ikiye ayrılmasını hızlandırmıştır. Hunlardan sonra Orta Avrupa'da güçlü bir devlet kurarak Germen ve Slav kabilelerini egemenliği altına alan Avarlar, Balkan ve Avrupa tarihine 250 yıl yön vermişlerdir (Kafesoğlu, 1988:151). Uzların göçe zorladıkları Peçenekler, 1036 yılından itibaren Balkanlara gelmeye başlayan diğer bir Türk boyudur (Akt: Arslan; Kurat, 1972:23-63).

11. yüzyılda Peçenekler, Bizans İmparatorluğu tarafından Bulgaristan ve Makedonya'ya yerleştirilmiştir. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan Kuman Türkleri 1080 yıllarında aşağı Tuna ve Karpatlara kadar inmişlerdir. Kumanlar, bu bölgeye yerleştikten sonra uzun yıllar bölgenin tarihine yön vermişlerdir (Akt. Arslan; Rasonyi, 1974:59-88).

Söz konusu coğrafyaya önce yerleşen bu Türk kavimlerinden, Balkan dillerine özellikle yer isimleri olmak üzere birçok Türkçe kelime geçmiştir. Balkanları yurt edinen Türklerin dilleri ilişki içinde bulundukları yerli halk tarafından öğrenilmiştir. Ancak bu döneme ait Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin sayısı sınırlıdır.

Balkan dilleri arasında Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça'daki Türkçe kelimeleri inceleyen Abdulah Škaljic hazırladığı *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Sırp ve Hırvatçadaki Türkçe Unsurlar) adlı sözlükte yaklaşık Türkçe veya Türkçeleşmiş 8000 kelimeyi araştırmıştır (Akt: Arslan; Škaljic, 1989:661). Filan (2001), Türkçeden alınan kelimelerin yerel dilde *turcizmi* olarak ifade edildiğini belirtir (Arslan, 2012: 178).

Balkan dillerindeki Türkçe söz varlığının çokluğu, bu kelimelerin halk kültüründe, edebî eserlerde sıkça kullanılması Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmiş kelimeleri adlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Balkan topluluklarının dil ve kültür araştırmacıları, dillerinde önemli miktarda bulunan bu kelimeleri; "Oryantalizm," "Turcizmi-Turcizam/Türkizm" "Arabizm", "Balkanizm" gibi farklı kavramlarla adlandırmaya çalışmışlardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun "Türkizm" ya da "Oryantalizm" olarak kavramlaştırdığı bu kelimelerin adlandırma probleminin çeşitli açılardan ele alınması gerekmektedir (İyiöl, 2011:625).

11.ve 12. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. Bu Balkanlar'ın Türk dili ve Türk kültürüyle ilk tanışmalarıdır. 13. yüzyılda Moğol istilasından sonra Sarı Saltuk ve takipçisi bir çok Türkmen aşireti Balkanlar'a yerleşir (İsen,1997:513,

Öztuna, 1990:17). Türklerin Balkanlara ikinci gelişleriyle Türk kültürü, edebiyatı ve dini - tasavvufi edebiyat yayılmaya başlar. Türkler, 14. yüzyıldan sonra Balkanlara damgasını vurmuştur. 14. ve 18. yüzyıllar arasında Balkan halkları, dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşamışlardır (Castellan, 1995:17).

Balkan Türk edebiyatı, Türk edebiyatının yanı sıra Balkanlar'daki ulus ve halkların edebiyatlarından da yararlanarak beslenmiştir. Balkan Türk edebiyatı; Türk edebiyatıyla, Balkan edebiyatlarının bir sentezidir (Slavoljub Dzindjić - Darko Tanasković, 1976:221-230). Bu edebiyat dil ve ifade imkanları itibarıyla Türkçedir. Ama unutulmamalıdır ki Balkanlar'da boy verip Balkan ülkelerinin havası içinde yetişip gelişmiştir. Bu edebiyatlar konu ve olaylara bakış açısından yaşadıkları ülkelerin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle Balkanlar'daki Türk edebiyatları bir yandan tarihi geleneğimizden yararlanırken diğer yandan da çağdaş Balkan edebi faaliyetlerinden de etkilenmektedir (İsen, 1997:15). Balkan Türk edebiyatçıları Balkan'daki kültür mozayığı ile Anadolu'dan taşınan dil, edebiyat, kimlik, kültür değerlerini eserlerinde yansıtıyorlar. Kaynak zenginliğine rağmen, dilde pek çok sorun vardır. Dille ilgili en önemli sorun konuşulan fakat yazılmayan yerel dil yerine yazılan fakat konuşulmayan yapay bir dille yazılmasıdır. İki dilli kimi zaman üç dilli yaşama biçimi Balkan Türkçesinin her yönüyle gelişip edebiyat dili olmasını engellemektedir. Son yıllarda artan karşılıklı ilişkiler Balkan Türk dilinin gelişmesini sağlayacaktır. Balkan Türk edebiyatının çeşitli kültür ve dillerle beslenmesi zenginliktir. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki açının daralması dilin gelişmesini sağlayacaktır.

Makedonya'da ve Bosna'da Hristiyan halk kitleler halinde İslam dinine geçmiştir. Balkan yarımadasının Osmanlıların eline geçmesinin ardından Balkanlardaki halkların yaşama biçimleri, gelenek ve görenekleri, kültürleri Türk dilinin yaygınlaşması cami, hamam, medrese, tekke, türbe vd. Osmanlı eserlerinin hızla inşa edilmesiyle değişime uğramıştır (Koloğlu, 1999:7).

Tarih boyunca Balkanlar coğrafyası Türk dünyasında önemli bir yer olmuştur. Balkan kültürünün coğrafi konumu ve tarihsel bağlarıyla kendine özgü bir durumu vardır. Tarih boyunca göçlerin çeşitli kültür ve birikimlerin Balkan kültürünü oluşturan ana etmenidir. Anadolu'ya gelen İslamiyet'le Anadolu'da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlarda yerli halkın kültürlerini etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir. Kültür, doğası gereği değişkendir. Gelenek zaman boyutunda başka bir geleneğe dönüşür.

b. Osmanlı Döneminde Balkanlarda Türkçe

Türkler, 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Türkler doğal olarak Balkanlardaki yerli topluluklardan etkilenmişlerdir. Ancak Türklerin yönetici kesim olarak kendi etkileri daha büyük olmuştur. Fransız Georges Castellan, 14-18. yüzyıllar arasında Balkan halklarının dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşadıklarını belirtmekle yetinmez, şunları da ekler: O dönemin seyyahları Balkan kentlerinin hatta Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile yaşama biçiminin Türk karakterinde olduğunu belirtir. Buna göre "Selanik, Belgrat, Sofya'da herkes çarşaf giyiyordu ve pek çok kilise kadın ve erkekleri ayıran tahta parmaklıklarla bölünmüştü. 19. yüzyıla kadar Belgratlı Sırp kadınlar çarşaf giyiyor kocaları da sarık sarıp nargile içiyorlardı. 1829'da Vuk Karacić de bunları doğrular. Şehirde Sırlar Türk adetlerine göre yaşıyorlardı (Castellan, 1995:148). Bu konuda 1665'te Rycout'un verdiği örnek çarpıcıdır. Rycout "Osmanlılardan önce 1200 yıllık geçmişi olan Sofya kendi için öylesine her şeyiyle Türk ki içinde Türklerin kendilerinden daha antik görünen hiçbir şey yok" der (Koloğlu, 1999:7).

Osmanlıların Balkanlara yerleşmeleri üç şekilde olmuştur. 1. İlk fetihler sırasında Anadolu'daki yakın bölgelerden yeni alınan yerlere devlet eliyle göçmen nakledilmesi. 2.

Fetihlere gönüllü olarak katılan gazi-alperenler ve gaza için gelen aşiret mensuplarının bir bölümünün fethedilen kalelerde muhafız olarak bırakıp bir bölümünün de istedikleri yerlere yerleştirilmesi. 3. Kolonizatör Türk dervişlerinin stratejik noktalarda kurdukları tekke ve zaviyelerin faaliyetleri ve çevrelerinde yerleşim merkezleri kurulması (Alp,1989:47). Balkanlarda tekke ve zaviyeler yalnızca dini-tasavvufi kurumlar olmayıp birer sosyal, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi ve kültürel kurumlardır. Osmanlı-Türk kültürü Balkanlara gelince Balkan kültürüyle karşılaştığı yerler kültürel canlanma yaşamıştır. Bu yerlerde ortak Balkan kültürünün temelleri atılmıştır (Yazıcı, 2001:135).

Osmanlı devletinin siyasi bakımdan gelişmesinden bir süre sonra kültürel gelişmeler başladı. Kültürel gelişmeler siyasi gelişmeleri belli uzaklıklarla izler. Bir şehir siyasi anlamda ne kadar gelişirse kültürel gelişme de bunun doğal sonucu olarak kendini gösterir. Osmanlı devletinin ilk kültürel kurumları İznik ve Bursa'da temellenip, buna bağlı olarak da ilk ürünlerini bu şehirlerde vermiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli fatihleriyle büyük ölçüde Balkanları yurt tutan siyasi yapı bu kez oralarda kültürün gelişip serpilmesine imkan hazırlamışlardır. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı devletinin önemli kültür merkezleri Bursa dışında Edirne, Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Belgrat, Prizren ve Priştine gibi Rumeli coğrafyasında yer alan şehirlerdir. Osmanlı kültür coğrafyasında Anadolu'daki kültür merkezleri İstanbul'un fethinden sonra oluştu (İsen, 2001:116).

Balkan Türk edebiyatı, tarihsel açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı Türklerinin, Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasal bütünleşme sonrası kültür kurumlarının işlemesiyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Bunun sonucu olarak halk, divan ve tekke edebiyatı Balkanlarda İstanbul'a paralel olarak devam etmiştir. Balkanlar, Anadolu'daki Türk edebiyatında da gelişme ve yenileşmelere sahne olmuştur. Selanik'te çıkan Genç Kalemler Dergisi'nin yanı sıra siyasal yönü ağır basan birçok Türkçe dergi çıkmıştır.

Türklerin Balkanlara hâkimiyeti Kosova savaşı (1389) sonrasında 14. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Balkanlar'da Türk Edebiyatı da bu tarihten sonra başlar. 15. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal alanda da önemli olduğu bir dönemdir. Bu dönem edebiyatta da önemlidir. Böylece Balkanlar kendilerini Anadolu'da gelişip yeniden şekillenen Türk edebiyatının içinde bulmuştur. Balkanlar'a gelen âşıklar sazını ve bağlı bulundukları âşıklık geleneğini de taşıyarak buralara yaymışlardır.

Âşıklık geleneği özellikle Müslümanlar arasında kabul görerek Balkanlarda Balkan kültürüyle yeniden yapılanmıştır. Çeşitli tarikatlara bağlı dervişler, şeyhler gelerek tekkeler kurmuşlardır. Şehirlerde medreseler kurulmuştur. Medreselerde, tekkelerde yetişenler; Balkan divan edebiyatının ve Balkan Türk tekke edebiyatının temellerini atmışlardır. Balkanlarda doğmuş birçok şair de İstanbul'a giderek şöhret olmuşlardır.

Türk halk kültürü çok zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginlik köklerini tarihin derinliğinden almaktadır. Türkler, Sibirya'dan Balkanlar'a, Yemen'den Hindistan'a, Çin'e kadar çok geniş coğrafyaya yayılmış, bu coğrafyalarda devletler kurmuş, birçok uygarlığa etki etmiş çeşitli uygarlıklardan aldığı kültür öğelerini de Türk kültürüyle yoğurmuştur. Bu hareketlilik Türk kültürünü sürekli ve dinamik kılmıştır. İki binli yıllarda bu dinamikler dünyada hareketlenmiş, çınar ağacı hem köklerinden hem dallarından filizler vermeğe başlamıştır (Fırlıklı,1996:5). Balkan Türk kültürü, tarihsel açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı Türklerinin, Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasal bütünleşme sonrası kültür kurumlarının işlemesiyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Kültür kaynaklarının Orta Asya'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Balkanlara uzanan çağlar boyu devam eden süreçte Balkan Türk kültürünü şekillendirici bir etkisi vardır.

Osmanlı dönemi Balkan topluluklarında “Alhamijado/Alhamiyado” denilen Osmanlı alfabesiyle Türkçe, Arapça, Farsça ve yerli Balkan dillerinden teşekkül etmiş bir edebiyat doğmuştur. Bu edebiyatın temsilcileri kendi dillerine Osmanlı alfabesini uyarlamışlardır. Alhamijado Edebiyatı’nın temsilcilerinin bir kısmı, eserlerini Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça yazmışlardır. Bu edebiyatın bazı temsilcileri ise, edebî ürünlerinde kendi dillerini tercih etmişlerdir. Alhamijado şairleri, eserlerini Türk şiir geleneği ve tekke kültürü üzerine bina etmişlerdir. Özellikle Boşnak ve Arnavut kökenli Alhamijado şairleri, klasik Türk şiirinin ve tekke edebiyatının da önemli temsilcileri durumuna gelmişlerdir. Muhammed Karamusic, Ziyaî, Vahdetî, Derviş-Paşa, Mezakî, Hasan Kaimî, Sukkerî, Asım Yusuf Çelebi, Mehmed Meylî, Ahmed Hatem, Fadıl-Paşa gerifovic, Arif Hikmet (Nametak, 1997), gibi birçok şair Türkçe ve Balkan dillerinde yazmış olan devirlerinin önemli entelektüelleridir. Bu şairlerin kendi dillerinde yazdığı eserlerde derin bir Türkçe etkisi görülmektedir. Bu etkiyi belirgin bir şekilde gördüğümüz şairlerden birisi Boşnak tekke şairi Hasan Kaimî’dir. Boşnak Türkolog Fehim Nametak, Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi’nin postnişini olan Hasan Kaimî’nin meşhur şiiri, “Ostante se tutuna” için “Türkçe kelimeler mi daha çok, Boşnakça kelimeler mi emin değiliz” değerlendirmesini yapmıştır (Akt: İyiyol- Kesmecî; Nametak, 1989:121).

Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu kimliğine sahiptir. Bu ortak kültürü oluşturan Balkanlar çeşitli dinleri ve dilleri bünyesinde barındırır. Balkanlar bunca kültürel çeşitliliğine rağmen ortak kültürel özellik gösterirler. Osmanlı-Türk kültürü bu ortaklığı sağlamada ana etkidir. Balkanlarda yaşayanlar bir araya gelseler aynı şeyleri yer, içerler, aynı halk oyunlarını oynarlar, aynı türkülerle eşlik edebilirler. Bu türkülerini ayrı dillerde de söylerler. Balkanlarda büyük bir kültürel olgunlaşma, büyük bir kültürel birikim söz konusudur. Bu toplantının amacı bu ortak mirasa sahip olma bilincidir.

c. Günümüzde Balkanlarda Türkçe

Balkan Türk edebiyatı Osmanlı sonrası yeniden yapılanmıştır. Kuruluş yıllarında Balkan devletlerinin edebiyatlarından etkilenmiştir. Bu etkilenme günümüzde de sürmektedir. İlk örnekler çeviri özelliği gösterir. Bu örnekler bir tür taklit şiirden öte gidemez. Bunlarda Balkan Türk şiirinin sesini, armonisini bulamayız. Daha sonraki kimi şiirlerde türkû ve ağıtların kelime kadrosunun kullanıldığını görüyoruz. Kimi şairler de soyutlamaya giderek ironik bir atmosfer oluşturuyorlar. Ses ve kelime tekrarlarıyla yeni buluşlar, özgün söyleyişlere ulaşma çabası gözlenir.

Balkan Türk dili kendi coğrafi sınırları içinde kapalı kaldığı için gelişim göstermez. Balkanlar ‘da konuşulan Türkçe yaşadığı coğrafyanın dilinden etkilenince, Türkiye Türkçesinden ayrı kelime kullanımı sentaksa hatta semantik öğelere kadar uzanan etkilenme olmuştur. Dilde zorlamalar anlatım yanlışlıklarına düşmeye neden olmuştur. Şiirlerde ölçü zorlaması Türkiye Türkçesiyle beslenemeyen Balkan Türkçesinden zorlama anlatımlara yol açmıştır. Kelime kadrosundaki eksiklik şiiri yer yer anlaşılmaz hale getirerek, onun duygusal bütünlüğünü bozmuştur. Şiir ve nesir anlatımlarında kısa ve çarpıcı anlatım yakalanamadığı için söz gereksiz yere uzatılmıştır. Okuyucunun hayal gücü yerine açıklama yapma gereği duyulması şiirselliği bozmuştur. Şiir ve nesir anlatımlarında konu dışı öğeler günlük konuşma havasında verilmiştir. Balkan dillerinden yapılan alıntılarda çevirilerde kullanılan kelime kadrosu Türkçede olmayan kimi kelimeler kullanılması şiirde yapay bir dilin kullanılması, konuşulan dil yerine konuşulmayan yazılan yapay bir dil ortaya çıkmıştır.

Balkan Türk edebiyatında eski dönemlerden beri dış kaynak gerçeği vardır. Balkan Türk edebiyatı Balkanlardaki edebiyatlardan etkilenmiştir. Bu edebiyatlar temelde yabancı edebiyatlardır ve bu etkilenmenin açtığı yoldan Balkan Türk dili de, edebiyatı da çok farklı bir mecrağa girmiştir. Osmanlı’nın Balkanlardan çekilmesinden sonra Anadolu Türk edebiyatıyla

bağları zayıflayan Balkan Türk edebiyatı yüzünü yabancı edebiyatlara, Batıya çevirmiştir. Önce yöneldiği edebiyatlardan beslenmiş, çerçeve gelişerek etkilenme Balkanlardan başlayarak Avrupa ve dünya edebiyatlarına doğru genişlemiştir. Günümüze gelindiğinde kendi şiir kaynağından çok dış kaynaklardan beslenmenin sürdüğünü görüyoruz.

Günümüzde Balkan Türkçesi kültür ve edebiyat dili olarak hızla gelişmektedir. Aydınlar kültür yaşamına öncülük etmektedir. Balkan Türk şiiri doğrudan hiçbir edebiyat akımına bağlanmadan, şekil ve üslup kaygısından uzak bir şekilde gelişmektedir. Şairler güncel olaylar, politika ve toplumsal konularda yoğunlaşmışlardır. Bu tür şiirlerde dış etkiler yoğundur. İlk dönemlerde toplumsal gerçekliği ön plana alan şairler sonraları bireyselliğe yönelip, eski kalıp söyleyişler yerine yeni arayışlar içine girmişlerdir (Kaya, 1993:15-26).

Balkan Türk edebiyatında işlenen konulara baktığımızda, toplumsal gerçek akımın etkisiyle toplumsal konulara, İkinci Dünya Savaşı olayları, ortak günlük yaşam, Osmanlı tarihi, Balkan tarihi en çok işlenen konulardır. Yaşanılan ülkenin sanatçılarından etkilenme belirgindir. Ses, biçim, öz yönüyle halk şiirinden beslenmiştir. Masal, halk hikayesi mani, türkü, ağıt gibi halk edebiyatı türlerinden yararlanılmıştır. Şiirlerde kullanılan halk edebiyatındaki nazım şekilleri yer yer biçim ve kelime yapısının bozulduğu görülür. Halk inançlarından yararlanılır. Türk edebiyatının etkisi belirgindir.

2. Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Gelişimi Sürecinde Balkanlarda Türkçe

Balkanlarda halk kültürü ürünleri, Türk kültürünün yayılmasında önemli rol oynamıştır. Âşıklar köklü bir Balkan âşıklık geleneği oluşturmuşlardır. Priştine, Prizren, Üsküp'te güçlü bir âşıklık geleneği vardı. Âşık kahvehanelerinde âşık fasılları yapıyordu. Anadolu'dan gelen âşıklar âşıklık geleneğini Balkanlara taşımışlardır. Balkanlı âşıklar da İstanbul'a gelerek âşık kahvehanelerinde Balkan âşıklık geleneğinin örneklerini sunmuşlardır. Balkanlı divân şairleri hakkında bilgimiz bulunmasına rağmen âşıklık geleneği ve âşıklar hakkında fazla bilgimiz yoktur (Hafız,1985:5-10).

Bugün Balkanlarda tekerlemeler, masallar, halk hikayeleri, bilmeceler, atasözü ve deyimler türküler, maniler (martifal) ninniler, ağıtlar vb. yaşamaktadır. Bir çok Türk atasözü Balkan dillerine çevrilmiş ve kullanılmaktadır. Bir çok Türk türkü ezgisini Balkan şarkılarında görüyoruz. Balkanlarda Türk kültürünün yöre halkına ne denli etki ettiğinin en açık göstergesi ise onların dillerine girmiş Türkçe kelimelerdir. Sırpça-Hırvatça'ya yedi bin, Makedonca'ya yedi sekiz bin, Bulgarca'ya beş bin, Rumca'ya üç bin, Arnavutça'ya sekiz bin, Macarca ve Romence'ye de çok sayıda Türkçe kelime girmiştir (Genç,1998:2).

Balkan Türk şiirinin bugünkü durumuna baktığımızda tek renkli tek boyutlu bir şiirle karşılaşmıyoruz. Bu nedenle günümüz Balkan Türk şiiri için bir genelleme yapamıyoruz. İkinci Dünya savaşı sonrası ideolojilerle Balkan edebiyatı politize olmuş, büyük ölçüde politik düşüncelerin güdümüne girmiş, sloganlaşmış bir şiire sahip olmuştur. Şiir sanatının baş düşmanı olan hitabet şiire egemen olmuştur. Daha sonraları politik ideallerin yerini politik kaygılar almağa başlamıştır. Günümüzde ise konudan, içerikten çok şiirsel yapı önem kazanmağa başlamıştır. Sanatçılar günümüzde çeşitli yollardan yürümeyi tercih etmektedirler. Bunların başında Türk şiirinde gelenek anlayışı gelir.

Geleneği her sanatçı farklı açıdan değerlendirmektedir. Türk şiir tarihini bir bütün olarak değerlendirip bunu gelenek olarak alanların yanı sıra yalnızca bir dönemine veya belli isimlere yaslanmayı seçenler de vardır. Bir kısım şairler de Türk şiir geleneğinin bütünüyle dışında kalmışlardır. Şiirsel anlatımda iki zıt tavır görülür. Genelde günümüz şairleri anlatımcı şiirden uzak durmakta ve imge yoğunluğuna dayanan şiir anlayışına bağlı kalmaktadırlar. Bir kısım şair de iki yolu birleştirmeğe çalmaktadırlar.

Şairler yaratma gücünü gelenekten alırken geleneksel sanat ve halk yaratıcılığından da esinlenerek, köklerden kopmadan eski ile yeni arasında köprü kurmağa çalışmışlardır. Onlar halk türkülerinden, halk arasında yaşayan örf ve adetlerden esinleniyordu. Daha sonraları sözlü gelenekteki şiir ile modern şiir arasında başarılı bir bağ kurmağa başladılar. Kimi şairler önceleri doğaya özel gözle bakarak onu çeşitli renklerle tasvir etmişlerdir. Kimi şairler de bilinçdışı konu ve düşle bağ kurarak gerçek üstücülüğe kayarak, toplumcu şiiri dışlayarak bireyci eğitim göstermişlerdir.

19. yüzyılda Balkanları da etkisi altına alan milliyetçilik ve batılılaşma akımları sonucunda Balkanlardaki Türk halk kültürü etkisi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Balkan Türk dünyası 20. yüzyılın ilk yarısında siyasal açıdan büyük bir çözülüşü, dağınıklığı, kopukluğu yaşamıştır. Bu olumsuzluklar doğal olarak Türk halk kültürünü de etkilemiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesi üzerine Türkler başka sistemler başka bayraklar altında yaşamak gerçeğiyle karşı karşıya kaldı. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinden sonra bu topraklarda kalan Türklerin eğitim ve kültür yaşamında bir duraklama olmuştur. Türk okulları kapatılmış, Türkler; ana dilini evinin dışında kullanamaz olmuştur (Hafız, 1985:5-10). Bu sancılı dönemde Türkiye Türkleriyle Balkan Türk dünyası arasında doğal ve temel bağ olan Türkçe ve Türk kültürü büyük baskılarla karşı karşıya kalmıştır (Artun, 1999: 14).

Makedonya'da ve Bosna'da Türklerin hayatlarına imrenen Hristiyan halk kitleleri halinde İslam dinine geçiyordu. Osmanlılar akılcı iskan politikalarıyla Balkanlarda işgal ettikleri topraklara konar-göçer Türk oymaklarını getiriyor, şehir ve kasabalara yerleştiriyorlardı. Ayrıca yeni yurtlarına bağlanmaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri için çiftçi ve zanaatçı olan Türk göçmenlere toprak veriliyordu.

Romen tarihçisi Beldiceanu günümüzde hala Türk kültürü damgasının yaşadığını şöyle anlatmıştır (Koloğlu, 1999:7). “.....Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi halklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırp ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derece kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir. Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır”. Yazarın bu değerlendirmeyi izleyen yargısı ise daha da önemlidir. Yazar, “Doğu Avrupa halkları üzerine vurulan bu damga, Balkanlarda yeni bir kent uygarlığının ilk temellerini Türklerin attığını ve bu roldeki önemlerini iyi yansıtmaktadır (Hafız,1985:5-10). Sırp araştırmacı Milan Vasic de işin Hristiyan çocuklara Türk ismi vermeğe kadar vardığını, iki kültürün birbirini etkilemesi sonucu tam bir ahengin yaratıldığını belirtiyor (Koloğlu, 1999:7).

Toplumların gelenek, görenek ve inanç sistemleri, sanat görüşleri, dünyaya bakışları kültürlerini şekillendirir. Balkanlarda karşılıklı kültürleşmeyle oluşan ortak Balkan kültürünün bir bütün olarak yorumlanması kaçınılmazdır. Ortak Balkan kültürünün araştırılmasında çeşitli nedenlerle geç kalınmıştır. Türkiye ve Balkanlarda yapılan çalışmalardan uzun yıllar haberdar olunamamıştır. Bugün ortak Balkan kültürü karşılaştırmalı yöntemle araştırılmalıdır. Araştırmacıların kaynaklara ulaşma ve kullanmadaki problemlerine çözüm getirilmelidir. Balkan kaynakları bir merkezde toplanıp Balkan dillerini bilen uzman ve akademisyenlerin görev yapacağı bir “Balkanoloji Enstitüsü” kurulmalıdır.

Sonuç

Türk dilinin Balkan dilleri üzerindeki etkisini anlayabilmek için Türk topluluklarının Balkanlardaki tarihini bilmemiz gerekir. Bu tarih, bize, Türklerin Balkanlarda en eski çağlardan itibaren yaşadıklarını gösterir. Hunlarla başlayan Türk akınları onların ardından gelen birçok Türk topluluğuyla devam etmiş, Osmanlıların bu bölgeye gelmeleriyle Balkanlardaki Türk izleri âdeta perçinlenmiştir. Bu izlerden en kalıcı olanı dilde olmuş, Türk

dilinden yüzyıllar boyunca Balkan dillerine geçen Türk unsurları bu dillerde yerleşmiştir. İlk Türk topluluklarının dillerinden Balkan milletlerinin dillerine geçen kelimeler yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bu sahada yapılan araştırmalar Türk dilinin Osmanlıdan önce de Balkan dillerine etkisini göstermiştir. Osmanlıların Balkanlara gelmeleriyle bu etki daha da artmış, Balkan coğrafyasında Türk dilinin etkisinin görülmediği yer kalmamıştır. Binlerce kelime bu dillerde hâlâ varlığını korumaktadır. Binlerce yer adı hâlâ Balkanlarda Türkçe olarak yaşamaktadır. Maddî ve manevî kültürün her alanındaki kelimelerden, yer adlarından kişi adlarına kadar Türk diline ait olan bu kelimeler Balkan dillerinde kullanılmaktadır (Kırbaç, 54).

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinden sonra Türk kültürü ve Türk dilinin etkisi azalmış, yabancı dil, kültür ve edebiyatlarının etkisi artmıştır. Bu nedenle yeni coğrafyalarda yeniden yapılanan Türk edebiyatını ayrı ayrı sınıflandırıp incelemek daha uygun olacaktır. Ayrıca Yunanistan'da yaşayan Ortodoks Türk edebiyatı başlı başına incelenmelidir. Balkan Türkleri Balkanlarda ayrı coğrafyada ana dilleri Türkçeyi bütün olumsuzluklara rağmen Türk kimlikleriyle birlikte korumuşlardır. Balkanlardaki Türk dünyasının edebiyatının her yönüyle incelenmesi gerekmektedir.

Balkan Türk edebiyatının her yönüyle araştırılması çalışmalarında çeşitli nedenlerle geç kalınmıştır. Bütün imkânsızlıklara rağmen Balkan kültürü ve edebiyatı üzerine çalışma yapan Balkan gönüllüsü araştırmacılar boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu gün Balkan edebiyatı ile Türk edebiyatı sistematik karşılaştırma yöntemiyle araştırılmalıdır. Balkanlar'da Türk edebiyatının bu günkü durumu dil, estetik değerler yönüyle ölçüp tartışmaya açık sorgulayacak kurumlar yoktur.

Bilimsel anlamdaki eleştirilerin Balkanlardaki edebiyatçıları kıracağı, onların heyecanlarını olumsuz etkileyeceği düşüncesi Türkiye'deki konunun uzmanlarını görüş ve eleştirilerini yazmakta çekimserliğe itmektedir. Balkanlarda yıllarca okullarda Türkçe okutulması gazete, dergi ve kitapların yayınlanmaması onları ana dilden uzaklaştırmış Türkçe düşünüp Türkçe yaratmak olanaklarını azaltmıştır. Balkan Türk şiiri çeşitli eğilimleri içinde barındırır da başlangıçta olduğu gibi bu gün de belli ortak noktalarla özelliklere sahiptir.

Balkan Türk edebiyatı incelemeleri beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Öncelikle Balkan Türk edebiyatını Osmanlılar dönemi ve Osmanlı sonrası olarak iki başlıkta incelemek gerekmektedir. Osmanlı döneminde farklılıklar olması doğaldır. Ancak büyük benzerlikler gösterir. Osmanlı sonrası Türkçe ve Türk kültürü bağı gevşeyince yabancı edebiyatların baskısı yoğunlaşmıştır. Osmanlı Dönemi Balkan Türk Edebiyatı dört koldan yürümüştür. Bunlar: Divan edebiyatı, aşık edebiyatı, dini-tasavvufi halk edebiyatı ve anonim edebiyattır. Osmanlı dönemi sonrasını Balkan çağdaş Türk edebiyatı olarak adlandırabiliriz. Ayrıca Balkan doğumlu olup İstanbul'da şöhret bulmuş divan şairlerinin nerede inceleneceği tartışma konusudur. Türk edebiyatının dönüm noktalarından olan Yeni Lisan Hareketinin Balkanlar'da başlatılması Balkanların bir dönem önemli kültür merkezlerinden biri olduğu hakkında yeterli bilgi vermektedir. Balkan ortak Türk edebiyatının bütün Balkanları içine alıp alamayacağı konusu yıllardır tartışılmaktadır. Osmanlı dönemi Balkan Türk edebiyatına ve anonim halk edebiyatına egemen olan Türk dili, Türk Kültürü ve Türk edebiyatı geleneğidir. Bu nedenle Balkanlar bir bütün olarak alınmalıdır düşüncesini taşıyoruz.

Balkanlarda basılan eserlerin Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'de basılan eserlerin Balkanlara gönderilmesi sağlanarak kültür bağının pekişmesi sağlanmalıdır. Eğer Balkanlara sahip çıkılmazsa yabancılaştırma politikaları hedeflerine ulaşacaktır. Balkan edebiyatı eserleri getirtilerek konunun uzmanlarının kurulacak merkezlerde çalışmalarının sağlanarak araştırmacıların incelenmesine sunulmalıdır. Karaman Türk Ortadoks'larının Türkiye ve Balkan'lardaki eserleri bu merkezde toplanıp araştırılmalı ve araştırmacıların hizmetine

sunulmalıdır. Bir sanatçıyı yetiştiren bağlı bulunduğu edebiyat geleneği ve çevresidir. Bu nedenle Osmanlı Dönemi Türk edebiyatı bir bütün olarak “ Osmanlı Dönemi Balkan Türk Edebiyatı”, Çağdaş Balkan Türk Edebiyatı ise bağlı bulunduğu bu günkü coğrafyadaki devletin adıyla ayrı ayrı incelenip daha sonra önce Balkan içinde sonra da Türk edebiyatıyla karşılaştırılmalı yöntemle araştırma yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Arslan, Mustafa (2012), Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences 9 (2) 2012.
- Artun, Erman (1999), Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü, Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Gelibolu.
- Castellan, Georges (1995), Balkanların Tarihi, Çev. Ayşegül Yaaman-Başbuğu, Milliyet Yayıncılık, İstanbul.
- Fırlı, Ethem Ruhi (1996), "Önsöz", Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla.
- Genç, İlhan (1998), Balkanlarda Türk Divan Edebiyatı İzleri, Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir.
- Hafız, Nimetullah, 1985, Kosova Halk Edebiyatı Metinleri, Priştine.
- İsen, Mustafa (1997), Çağdaş Prizren Şairleri, Ötelerden Bir Ses, Ankara.
- İyiyol, Fatih ve Kesmeçi, Ahmet M. (2011), Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, 621-632.
- Kaya, Fahri (1993), Çağdaş Makedon Şairleri Antolojisi, Ankara, s.15-26
- Koloğlu, Orhan (1998), "Mostar", Gazete Milliyet Pazar, 10 Ekim 1999, İstanbul.
- Slavoljub Dzindjić-Darko Tanasković (1976), Poezija Turske, Narodnosti u Jugoslaviji, Stremiljsenga Dergisi, Priştine, 17.sayı.2/1976, 221-230.

